

Вашкевич В. Н., доктор философских наук, профессор, заведующий кафедрой, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Киев, Украина), gileya.org.ua@gmail.com

Особенности мифического мировоззрения в исторической эволюции научной картины мира

В ходе исследования проблемы становления научной картины мира были выявлены связи между тремя основными функциями научной картины мира: эвристической (функционирование как исследовательской программы), систематизирующей и функцией объективации знания и включения их в культуру. Эти функции были обнаружены на материалах по истории физики и астрономии, некоторые исследователи только этим и ограничились. Но возникла задача выяснить насколько универсальны эти функции и насколько может быть универсальной сама научная картина мира по дисциплинарным онтологиям. Путь решения этого вопроса лежал через постановку проблемы по историчности научной картины мира как формы знания. Почти все мифы пытаются дать ответ о начале всего существующего. Это меняет мировоззренческие установки ученого: познать человека, природу, вселенную, прошлое и будущее. Для этого нужны знания, которые позволяют воздействовать на объект исследования в собственных интересах.

Ключевые слова: мифический мировоззрение, эволюция научной картины мира, онтология.

* * *

УДК 141.132:17.034.2

Іванова Н. В., кандидат філософських наук, доцент, завідувач відділення «Дошкільне виховання», Луцький педагогічний коледж (Україна, Луцьк), iva_chumbas@mail.ru

ГЕНЕЗА МИСЛЕННЯ В МОДАЛЬНОСТІ МОЖЛИВОСТІ САМОЗДІЙСНЕННЯ ЛЮДИНИ: СОЦІОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Досліджується проблема формування мислення людини в генезі соціокультурного розвитку. Автор акцентує увагу на проблемі взаємозв'язку наукового і філософського знання, що виокремлює рефлексію як спосіб продуктивного соціального пізнання. Показано можливості і перспективи самореалізації людини в процесі мисленнєвої діяльності, яка є умовою становлення особистісної ідентичності в суспільстві.

Ключові слова: діалог, софія, мислення, рефлексія, соціальність, наука, раціональність, культура.

Розвиток цивілізації обумовлений фактором присутності людини, продуктивна діяльність якої в інтелектуально-мисленнєвій сфері дозволила реалізувати духовні енергії в суспільстві, культурі та науці. Впродовж всього суспільного поступу людина презентувала відмінний від природного буття тип існування, що концептуалізувало проблему її соціокультурної сутності. Однак вирішити вказану проблему виявилось непросто, оскільки визначення реального стану людини в природному і соціальному світі дається через культуру мислення, яке демонструє поліфонію різних підходів. В результаті постає завдання в'яснити взаємозв'язок людини та її пізнавальної діяльності з саморефлексією, творчістю, що і визначає продуктивну самість її соціального та культурного буття.

Вивченню ролі і значення мислення як основної умови розвитку цивілізації, суспільства, культури і самої людини присвячені роботи видатних представників філософії та психології, зокрема Платона, Р. Декарта, І. Канта, Г. Гегеля, Е. Гуссерля, М. Гайдеггера та ін. Пошукам соціокультурної сутності людини в контексті розвитку інтелектуальних рефлексій присвячені розвідки Т. В. Васильєвої, С. Б. Кримського, А. Ф. Лосева, С. В. Пролєєва, А. М. Фоменко, А. В. Сакун та ряду інших дослідників.

В процесі формування і становлення мисленнєвої діяльності людини та її впливу на соціум та культуру вироблено ряд концепцій і принципів положень, які

розкривають широку картину уявлення про вказану проблему. Однак поза увагою дослідників залишилося питання стосовно генези мисленнєвої рефлексії людини, що показує процес її соціального самоздійснення.

Метою статті є аналіз та констатація характерних рис та особливостей рефлексивного мислення, яке визначає суспільну сутність людини та основні засади її соціокультурного існування та розвитку.

Аналізуючи творчість і діяльність тієї чи іншої видатної особистості в історії науки та культури, ми в кожному конкретному випадку переконуємося в неціненному значенні мислення для її формування і ствердження. І навпаки: всі негаразди, всі втрати, які відбувалися в процесі економічного, соціокультурного і політичного життя, пов'язані з неправильно побудованою мисленнєвою стратегією, або, ще гірше, відсутністю належної культури мислення. У філософії, психології, художній літературі, культурології обґрунтована роль мислення для пізнання практичної діяльності. Одночасно потрібно підкреслити значення та роль особистості для процесу мислення. Так, знаменитий Сократ, реалізуючи свої уявлення про цінності і смисл життя, породжує унікальний тип мислення. Сократівське «Я знаю, що я нічого не знаю» відкрило нові стратегії мислення для пізнання і самоусвідомлення. Не сума тих чи інших знань, інформації, а концептуальна позиція з визначення місця людини в житті, а також ролі філософії як школи мислення в практиці суспільного життя.

В античності питання полягало у в'ясненні специфічно платонівської проблеми: до якої межі можна вважати філософію заняттям, яке гідне вільної від народження людини (вчити мудрості за гроші, як це робили софісти, вільному афінянину було ганебно і образливо), де та міра, дотримуючись якої філософія може претендувати на досягнення шанованої і освяченої божественним авторитетом «Софії», а переступивши яку, неминуче перетвориться в не варту поваги «ремесло» [1, с. 58]. Власне, це і є постановкою проблеми мислення як пізнання та діяльності. Про це свідчить те, що, не досягнувши відповіді, Сократ переводить питання в іншу площину: якщо ми не знаємо міри вченості, то чи можемо ми уявити, якою вона повинна бути? Тобто, ставиться питання: якою повинна бути специфіка філософського знання і в чому вона повинна полягати? Але його опонент робить зауваження: в кожній спеціальній справі, мистецтві, або «ремеслі» («професії»), є дві сторони: власне ремесло, практичні робочі навички, і те, що можна назвати його теоретичною стороною, або його «розумовим аспектом» (Платон). Оволодіти ремеслом, тобто професією, нелегко: спеціальності удосконалюються; ремісник, досягнувши майстерності, професійності, авторитету, тепер нічого не встигає помітити довкола; його судження навіть про свою професію неминуче тепер самовпевнені, вузькі і обмежені. В свою чергу, філософія, проводячи поверхневе знайомство з багатьма професіями і мистецтвами, одержує тим самим підставу для порівняння, співставлення і узагальнень. Горизонт філософії ширший, а висновки глибші, те ж саме ремесло вона розуміє більш витончено, ніж вузький спеціаліст. І все-таки повне знання професії (ремесла) більш важливе, ніж самоспоглядання, прагнення до «вищих» сфер. Філософ може краще за лікаря розумітися в проблемах медицини, але до хворого всі запрошують все-таки лікаря [5, с. 409–410].

В платонівському діалозі «Суперники» діючі особи, які виступали в якості опонентів, прийшли до розуміння того, що не у всіх областях людського життя філософ може задовольнятися другим місцем: в судженнях про громадянські блага і доблесті філософ не повинен поступатися першістю нікому. В діалозі «Феаг» місце філософії визначається в співмірності з діяльністю деміургів (творців). Мудрість серед інших людських спеціальностей (професій) визначається як наука управляти людьми з доброю волею, і особливість цієї науки в тому, що вона перебуває під покровительством і захистом божества. Головне призначення філософії – підготувати душу до періоду нового вибору, і тому найперше філософське знання – це знання справедливості і несправедливості. Разом з тим, Сократ, демонструючи високі зразки майевтичного мислення (античної діалектики), зазначає, що мудрою людину робить той «внутрішній бог» («даймоніон»), котрий допомагає вилучити уроки з досвіду пройденого життя. Проте потрібно зважати, що досвід сам по собі навчити не може, і різні люди зі схожих поворотів долі роблять для себе різні висновки. Таку божественну милість істинної мудрості можна передати близькій людині, колезі, товаришу скоріше всього в тісному і дружному спілкуванні, в процесі обміну думками. Власне, це і являє процес мислення [1, с. 84].

Отже, прагнучи виявити, що є головним для людини – «техне» (професійне вміння, мистецтво робити, виробляти) чи «епістеме» (наукове знання пізнання), Платон через Сократа виокремлює особистість філософа, тобто мислителя, який перебуває під покровительством божественної мудрості. «Покровительство» обумовлено самим поняттям «філософія», котре, як відомо, означає «любов до мудрості». Але слово «філео» означає не просто «любов», а любов взаємну. Отже, мало любити мудрість; вона, в свою чергу, повинна «звернути» увагу, «полюбити» того, хто прагне до неї, тобто взяти його під своє покровительство. В результаті, саме завдяки мудрій мисленнєвій діяльності філософа людина зможе стати кращою.

Прагнення зробити людей кращими знаходили своє подальше виявлення в подальшому розвитку суспільства. Достатньо згадати знамените кредо римського письменника Теренція: «Я – людина, і ніщо людське мені не чуже». Як мислитель Теренцій натякає на те, що такі виключно людські якості, як розум і моральні співчуття, займають більш високе місце, чим прагнення до могутності та насильства. Письменник-мислитель говорить про єдність і солідарність людей, виступаючи проти природної, з його точки зору, схильності людини до ксенофобії і клановим розмежуванням. Мислителі такого спрямування розділяють з іншими «не ненависть, а любов», вони зводять терпимість в абсолют, в неписаний божественний закон, в принцип морального і гуманістичного співчуття. «В нашій західній цивілізації, – говорить М. Тізон-Браун, – був період, коли з'явилася істинно гуманістичне мислення: йому ми зобов'язані десятима заповідями і першими міфами, що пояснювали світ. Герой месопотамських міфів Гільгамеш, який спочатку жив у злагоді з тваринами і всією природою, втрачає контакт з ними, коли долучається до людського знання і мислення. Він стає надзвичайно розумним, але перестає розуміти мову тварин, як і ті не розуміють його мови. Потім людина забуває про своє тваринне походження, і найбільш ранні тексти нашої цивілізації,

починаючи від Книги Буття до «Іліади» та «Одісеї», коли вони не описують сцен битв, зображують образи цивілізованих істот» [8, с. 184]. Не просто істот, а мислячих індивідів, діяльність яких постає рушійною силою соціокультурного розвитку.

Найбільш яскраво в стародавню епоху виявила себе мисляча особистість в процесі інтелектуальної революції, здійсненої в древній Елладі, причому це в досократівський період. В Іонії, де формується Мілетська школа, а пізніше в епоху Піфагора, Геракліта, Парменіда формується справжнє наукове мислення і дійсний раціоналізм. Різні уявлення про першооснову буття («архе») – «вода», «повітря», «апейрон», «логос-вогонь», «нус», «атом», «число», «ідея» тощо були не просто пропозиціями, а проявом високої, інтелектуальної, причому не лише для того часу, культури мислення. Адже кожний мислитель, який обґрунтував і пропонував свою позицію, повинен був відстоювати її в нелегких дискусіях, суперечках, котрі, як відомо, відкривають дорогу пізнанню, метою якого є досягнення істини. Все більшого і більшого авторитету набуває людський розум, особливо після звільнення від персидського насилля, коли Греція починає усвідомлювати власний геній, тобто свій інтелект і мислення. Пройде кілька століть, від Сократа до стоїків, щоб сформулювати поняття «класичного розуму». Воно дійшло до нас в двозначному вигляді: «як пізнання світу в уявленнях іонійської точної науки, а з іншого боку – як розмисел про сутність людини, її можливості, її моральні добродетності. Усвідомлення свого «Я», самодостатність, збереження гідності перед лицем Долі; такий змісл послання стародавніх греків, які гармонічно поєднують щасливу посмішку на устах і трагічну свідомість» [8, с. 185]. З цього унікального поєднання і починає формуватися власне мисляча особистість, завдяки якій здійснюється «одісея духу» (П. В. Копнін).

Філософські пошуки людської сутності кожного з видатних учених в контекстах можливості пізнавати, думати, мислити привели до взаємно суперечливих, несумісних тверджень. Це дало можливість М. Фуко заперечувати будь-які розмови про зміст «людського», надаючи перевагу міркуванням про спосіб конструювання предмета (об'єкта) «людина» за допомогою різних дискурсів. І саме тут у нього знайшлося багато послідовників, які прийняли його позицію. Окрім філософії, сам факт багатоманітності дисциплін, кожна з яких претендувала на знання про людину як мислячий феномен, як суб'єкт мислення, творчу особистість, свідчив про силу намагань дати єдину відповідь на кантівське питання про сутність людини.

Отже, розвиток культури мислення є фактично розвитком людини в якості особистості. Саме завдяки мисленню, його рефлексіям про існуюче, знанням про людину та її сенс життя ми одержуємо можливість вийти за рамки суперечностей між філософською антропологією та природничими науками, а також іншими підходами до людської сутності. Зокрема, своє «Есе про людину» Е. Кассіер починає із твердження: «Загально визнано, що самопізнання – вища мета філософського дослідження» [2]. Розуміння того, що здатність до саморефлексії, до свідомого перетворення індивідом власної діяльності в об'єкт своєї уваги, свого мислення займає центральне місце у визначенні особистості як особистості. Декартівське визначення індивіда як мислячої істоти («Я мислю,

отже, я існую»), покладає начало сучасним підходам до рефлексивності як процесу мислення в множині його інтенцій. Нагадаємо, що поняття «рефлексивність» формується в епоху Нового часу, коли виникає необхідність провести різницю між зовнішнім (чуттєвим) пізнанням і внутрішнім, яке полягало у зверненні пізнавальної діяльності розуму на осмислення і розуміння самого себе. Останній вид мисленнєво-пізнавальної діяльності Д. Локк назвав рефлексією, описуючи її як те спостереження, під яке розум підводить свою діяльність [3].

Пізніше, в епоху Просвітництва, І. Кант в своїх антропологічних роботах констатував, що не поняття, а здатність до рефлексії є вродженою. В іншому місці він говорить про те, що лише здатність до мислення робить людину розумною, одночасно застерігає і оберігає від глупоти. Далі він здійснив аналіз логічної форми, якою володіє розум, завдяки якій реально здійснювана рефлексія являє собою умову взаємопов'язаності знань. Звідси відкривався прямий шлях до творів представників німецької класичної філософії, які також бачили в рефлексії головним чином «осаяння розуму», що супроводжується знаходженням логічних та онтологічних умов можливості мислення. З такого «перетворення рефлексії в суб'єкт саморефлексії, тобто власного мисленнєвого самоаналізу, і ведуть своє начало сучасні дискусії» [7, с. 94–95]. Мова йде про дискусії стосовно ролі значення людини мислячої як в культурі, так і в науковому пізнанні.

Послідовники вчення сенсуаліста Д. Локка поставили в центр своєї уваги формування знання і осмислення його людиною на основі чуттєвого досвіду. Цей напрямок теоретичного мислення схильний уподібнювати мислення дзеркалу, яке відображає світ; в цьому випадку самопізнання також постає різновидністю відображення. Філософи ж уподібноили дзеркалу розум, і ця метафора продовжує зберігатися в складі теоретичного пізнання і мисленнєвого аналізу до теперішнього часу, як це ми спостерігаємо у Р. Рорті [6]. Таке розуміння не було позбавлене труднощів, зокрема, стосовно самого поняття «Я» (самосвідомості). Якщо знання являє собою відображення світу, то чи не слідує з цього, що «Я» постає не більше, як означенням тієї послідовності, в якій оприявлює себе особистісний досвід? Друга трудність витікає з позиції, що мисленнєва саморефлексія, що здійснюється в свідомості, має право претендувати на одержання також об'єктивного знання, яке ми одержуємо про фізичний світ. Багато вчених і філософів, зокрема, такі як О. Конт, були переконані прямо в протилежному: на таку об'єктивність самосвідомість претендувати не може. В силу чого вони заперечували рефлексію, яку мислення може використовувати в тому числі як джерело знання. Однак, побудовані на цьому припущенні суто емпіричні епістемологи зазнали поразки, з чого витікає, що в складі теорії пізнання так чи інакше повинна бути наявною, присутньою рефлексія [7, с. 95]. Отже, разом з нею і мисляча особистість, для якої рефлексія є не тільки і не стільки джерелом знання, скільки умовою самовизначення. Причому різного роду припущення і думки, які входять в кожний акт рефлексії, самі можуть стати об'єктом уваги рефлексії.

В німецькій класичній філософії поняття «рефлексія», «рефлексивний» застосовуються значно ширше. Її представники (І. Кант, Й.-Г. Фіхте, Г. Гегель, Ф. Шеллінг) користувалися дієсловом «рефлексувати» для означення

активних, продуктивних, конструктивних процесів, які не мають нічого спільного із дзеркальним відображенням; такі процеси завжди являють собою вибір однієї із ряду наявних можливостей. «Процес, в якому свідомість рефлексує про себе саму, – говорить Ю. Габермас, – відкриваючи побудову свідомості та її об'єкти, також дозволяє звільнитися від наївного або догматичного погляду на об'єкти, котрі таким чином до-рефлексовуються в свідомості» [9, с. 98]. Згідно такому розумінню, мисляча людина, яка саморефлексує, породжує знання про сутність того, що є свідомість, усвідомлення, осмислення. Завдяки такій ситуації мислячий індивід постає суб'єктом, який рефлексує над об'єктом – науковим, культурним, соціальним, історичним тощо.

Дослідники, які представляють природничі, соціальні науки, історики і гуманітарії – всі вони існують в межах своїх дисциплінарних світів, які потрібно досліджувати і описувати згідно із заданими контекстуальними рамками. Вказані рамки виглядають цілком відповідними, навіть природними з точки зору тих цілей, яким слугує та чи інша дисципліна, яка їх приймає і застосовує. В цих умовах дехто буде постійно задаватися питанням про дійсний смисл цих рамок, тобто обмежень, хоча в періоди духовних і матеріальних криз, трансформацій інтерес до таких питань може підвищуватися. Однак, потенційно ці питання існують завжди – факт, який використовується в останні роки деякими філософами та соціологами. Тепер навіть існує дисципліна, репрезентована постмодернізмом Ж. Дерріда – дисципліна, яка використовує рефлексивність для переорієнтації вихідних позицій мислення як систем самореференції в мові.

Необхідно зазначити, що в контексті даних обставин сучасне інтелектуальне життя несе в собі жорстку альтернативу: або проігнорувати рефлексію, триматися в рамках своєї стратегії мислення і своєї дисципліни (що і робить більшість представників природничих, філософських і соціальних наук), або стояти на позиціях сократівської іронії, стверджуючи щось певне, конкретне і одночасно піддаючи ці твердження універсальному сумніву, запропонованому Р. Декартом. Він «не повірив не об'єктивному буттю, а своєму власному суб'єкту, – вказує А. Ф. Лосев, – але оскільки людський суб'єкт, взятий сам по собі, ненадійний і хиткий, то Декарт знайшов свою основну вихідну точку зору у власному людському сумніві. Потрібно, говорив він, рішуче у всьому сумніватися. Але сумніватися означає мислити, а мислити – означає існувати» [4, с. 26]. Тому виходить, що все існуюче допускається або викликає інтерес лише в міру своєї здатності до мислення або мисленню. Окрім того, у рефлексивного мислення існує ще один аспект – матеріальна культура життя індивіда в сучасну епоху, для якої характерні властиві для неї технологічні перетворення і зміни.

Сьогодні позиціонування людства і технологій як полярних протилежностей фактично означає спробу позбавлення людини здатності мислити. Нові репродуктивні технології перетворили форми життєдіяльності людей, їх свідомість і мислення. Змінюється спосіб життя, що, в свою чергу, обумовлює зміну саморозуміння, самоусвідомлення і самопрезентацію, в результаті чого виникає нова самоідентифікація, яка, зрозуміло, змінює образ «Я» і соціальної діяльності. Якщо раніше вважалось, що людська природа перетворює оточуючий світ, при цьому залишаючись незмінною, то тепер є очевидним, що

технологічна діяльність змінює саму людську ідентичність. Отже, змінюється роль і значення як мислення, так і мислячої особистості. Інтелігент поступається місцем інтелектуалу, мислення якого характеризується раціональністю і креативністю. Проте мисленнева рефлексія залишається головною можливістю самореалізації людини в соціумі.

Список використаних джерел

1. Васильева Т. В. Поэтика античной философии / Т. В. Васильева. – М.: Академический проект, 2008. – 733 с.
2. Кассирер Э. Философия Просвещения / Э. Кассирер. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2004. – 400 с.
3. Локк Д. Собр. соч. В 3-х т. / Д. Локк. – М.: Мысль, 1985. – Т.2. – 560 с.
4. Лосев А. Ф. Держание духа / А. Ф. Лосев. – М.: Политиздат, 1988. – 366 с.
5. Платон. Диалоги / Платон. – М.: Мысль, 1986. – 607 с.
6. Рорти Р. Случайность, ирония и солидарность / Р. Рорти. – М.: Русское феноменологическое общество, 1996. – 280 с.
7. Смит Р. Быть человеком: историческое знание и сотворение человеческой природы / Р. Смит. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2014. – 367 с.
8. Тизон-Браун М. Завещание гуманиста / М. Тизон-Браун // Звезда. – 2001. – №12. – С.182-193.
9. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне / Ю. Хабермас. – М.: Изд-во «Весь мир», 2003. – 416 с.

References

1. Vasil'eva T. V. Pojetika antichnoj filosofii / T. V. Vasil'eva. – M.: Akademicheskij proekt, 2008. – 733 s.
2. Kassirer Je. Filosofija Prosvshhenija / Je. Kassirer. – M.: Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija, 2004. – 400 s.
3. Lokk D. Sobr. soch. V 3-h t. / D. Lokk. – M.: Mysl', 1985. – T.2. – 560 s.
4. Losev A. F. Derzanie duha / A. F. Losev. – M.: Politizdat, 1988. – 366 s.
5. Platon. Dialogi / Platon. – M.: Mysl', 1986. – 607 s.
6. Rorti R. Sluchajnost', ironija i solidarnost' / R. Rorti. – M.: Russkoe fenomenologicheskoe obshhestvo, 1996. – 280 s.
7. Smit R. Byt' chelovekom: istoricheskoe znanie i sotvorenje chelovecheskoj prirody / R. Smit. – M.: «Kanon+» ROOI «Reabilitacija», 2014. – 367 s.
8. Tizon-Braun M. Zaveshhanie gumanista / M. Tizon-Braun // Zvezda. – 2001. – №12. – S.182-193.
9. Habermas Ju. Filosofskij diskurs o moderne / Ju. Habermas. – M.: Izd-vo «Ves' mir», 2003. – 416 s.

Ivanova N. V., PhD in Philosophical Sciences, associate professor, Head of Department «Preschool education», Lutsk pedagogical college (Ukraine, Lutsk), iva_chumbas@mail.ru

Genesis of thinjgin human self-realization modalities: socio-philosophical context

The problem of forming of human thinking in the genesis of socio-cultural development is investigated in the article. The author focuses on the problem of the relationship of scientific and philosophical knowledge that distinguishes the reflection as the way of productive social cognition. The possibilities and prospects for personal realization in the process of thinking activity are shown as a condition of individual identity in a society.

Keywords: dialogue, sofia, thinking, reflection, sociality, science, rationality, culture.

Иванова Н. В., кандидат философских наук, доцент, заведующая отделением «Дошкольное воспитание», Луцкий педагогический колледж (Украина, Луцк), iva_chumbas@mail.ru

Генезис мышления в модальности возможности самореализации человека: социософский контекст

Исследуется проблема формирования мышления человека в генезисе социокультурного развития. Автор акцентирует внимание на проблеме взаимосвязи научного и философского знания, что выделяет рефлексию как способ продуктивного социального познания. Показаны возможности и перспективы самореализации человека в процессе мыслительной деятельности, это и является условием становления личностной идентичности в обществе.

Ключевые слова: диалог, софия, мышление, рефлексия, социальность, наука, рациональность, культура.

УДК 11:159.955.4

Бондар О. В.,
аспірант кафедри теоретичної і практичної
філософії, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
olegbondarb581@gmail.com

ПРИНЦИП СУБ'ЄКТИВНОСТІ І ПРОБЛЕМА САМООБГРУНТУВАННЯ

Розглянуто проблему онтологічного статусу чистої суб'єктивності, а саме знання про знання. Демонструється, що предметне знання, коли його приймають за універсальну структуру будь-якого знання взагалі, призводить до апорій в спробі самообґрунтування. Досліджуючи основні положення емпіричної і трансцендентальної стратегій обґрунтування суб'єктивності, автор виявляє аргументативні хитби цих спроб, що пов'язані з неможливістю, з одного боку, обґрунтувати сутність знання самого по собі, а з іншого – сутність предмета знання. Висновок, до якого приходять автор, полягає в необхідності розглядати предмет знання як самовідрізнання самого знання.

Ключові слова: знання, предмет, самообґрунтування, суб'єктивність.

Що ми знаємо, знаючи щось? Знаючи щось, ми водночас знаємо те, що (was) ми знаємо, і те, що (dass) ми знаємо, тобто знання, будучи устосованим до певного предмета, заразом устосоване і щодо самого себе, оскільки знанневий стосунок, що імплікує форму предметного знання, очевидно, неможливий без устосування цього знання до суб'єкта самого стосунку (самосвідомості, Я), адже принцип предметного знання («Я знаю щось») безумовно передбачає наявність суб'єкта, як інстанції цього устосування, тобто того, хто володіє цим знанням («Я знаю, що це я знаю щось»). Подібне знання, звернене на самого себе, тобто знання про знання, Д. Генріх називає «суб'єктивністю як принципом»¹ [2, с. 41]. На перший погляд видається, що знання про знання є умовою, що уможливило знання про «щось» (предмет), тому, знаючи виключно про «щось», ми не знаємо нічого, позаяк для того, аби знати це «щось», необхідно заразом мати знання і про «щось», і про саме знання, що імпліцитно входить до складу знання про предмет. Такий стан справ увиразнив Гегель: «Наше буденне знання є лише предметом, який воно знає, в той же час не знаючи саме себе, тобто самого знання. Ціле ж, наявне в знанні, це не лише предмет, але й Я, що знає, а також стосунок між мною і предметом – свідомість» [1, с. 79]. Звідси виникає закономірне питання: до якого роду знання належить самознання і чи можемо ми знати про знання на підставі знання про щось, іншими словами, чи є самознання певним «щось», що протистоїть знанню як особливий предмет? Удокладнюючи зміст цього питання, спробуємо сформулювати ще одну ключову в контексті цього дослідження проблему. Якщо будь-яке знання, що знає щось, водночас являє собою єдність знання предмета (стосування до певного «щось») і самознання (самостосування), то природно запитати, як можуть в рамках предметного знання бути об'єднані ці моменти? Чи є знання устосованим до самого себе постільки, поскільки воно устосоване до предмета, чи навпаки – воно є устосованим до предмета, оскільки устосоване до себе? Як бачимо, за такої постановки питання можливі принаймні дві альтернативні стратегії обґрунтування природи знання (чистої суб'єктивності), які

¹ Суб'єктивність, за Д. Генріхом, є знанням, «завдяки якому ми початково перебуваємо у певному відношенні до нас самих. Про таке знання можна говорити як про самосвідомість» [2, с. 41]. Таке визначення суб'єктивності є ключовим і в контексті даного дослідження.